NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

INGLIZ VA O‘ZBEK TEZ AYTISHLARNING FONETIK JIHATLARINING TAHLILI

Zokirjonova Munisa Oybek qizi
Qo‘qon Universiteti Andijon filiali o‘qituvchisi
E-mail: munisagulomova0602@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tez aytishlarni lingvokognitiv nuqtayi nazardan tadqiq etishda birinchi qadam matnning tovush birligidan boshlanishi kerakligi, chunki tez aytish talaffuz jarayonida so‘zlovchining nafasini, til uchini, labini, eshitish nazoratini va xotirasini bir vaqtning o‘zida sinaydigan kichik, ammo murakkab nutqiy mexanizm ekanligi tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *tez aytishlar, alliteratsiya, talaffuz, tovush birligi, model.*

АНАЛИЗ ФОНЕТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ БЫСТРЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКИСТАНСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *Аннотация: В данной статье анализируется, что первым шагом в изучении скороговорки с лингвокогнитивной точки зрения должно быть изучение звуковой единицы текста, поскольку скороговорки представляет собой небольшой, но сложный речевой механизм, который одновременно проверяет дыхание говорящего, кончик языка, губы, слуховой контроль и память в процессе произношения.*

Ключевые слова: *скороговорки, аллитерация, произношение, звуковая единица, модель.*

ANALYSIS OF PHONETIC ASPECTS OF ENGLISH AND UZBEKISTAN TONGUE TWISTERS

Abstract. *This article analyzes that the first step in studying tongue twisters from a linguocognitive point of view should be to start with the sound unit of the text, since tongue twister is a small but complex speech mechanism that simultaneously tests the speaker’s breathing, tongue tip, lips, auditory control, and memory during the pronunciation process.*

Keywords: *tongue twisters, alliteration, pronunciation, sound unit, model.*

KIRISH

Ingliz va o‘zbek tez aytishlarida umumiylik – tovushlarning o‘yinli takrori. Farq esa fonetik tizimlarning ichki tabiatidan kelib chiqadi. Ingliz tilida murakkablik ko‘pincha undosh klasterlar, interdental /θ, ð/, sibilant /s, ʃ/, sonor /r-l/ qarama-qarshiligi hamda jarangli-jarangsiz portlovchilarning tez almashuvi orqali kuchayadi. O‘zbek tez aytishlarida esa orqa til undoshlari /q, g‘, x/, old va orqa qatorga tortilgan /k-q/ oppozitsiyasi, /s-sh/, /ch-j/, /r-l/ munosabati, shuningdek, agglutinativ shakllanish natijasida yuzaga keladigan takroriy bo‘g‘inlar muhim rol o‘ynaydi. Ingliz tilidagi tez aytishlarda talaffuz murakkabligi asosan undosh klasterlarining zich qo‘llanishi orqali yuzaga kelsa, o‘zbek tilidagi tez aytishlarda qiyinchilik ko‘proq orqa til undoshlari hamda sirg‘aluvchi tovushlarning izchil va takroriy almashinuvi natijasida hosil bo‘ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O‘zbek fonetikasi doirasida D.A.Nabiyeva va H.R.Zokirovaning “O‘zbek tili fonetikasi” (2016) asarida “Fonetika tovushlarning hosil bo‘lishi, talaffuzi, bo‘g‘in va urg‘uning xususiyatlari haqida ham ma’lumot beradi” degan fikri tez aytishlar tahliliga aynan mos keladi [1]. Demak, tez aytishning fonetik jihatini o‘rganish faqat tovush sanash emas, balki tovushning nutqda qanday ishlashi, qanday takrorlanishi va qaysi holatda so‘zlovchini chalg‘itishini aniqlashdir. Mavjud chog‘ishtirma tadqiqotlar orasida N.X.Mamataliyevaning doktorlik ishi avtoreferati alohida e’tiborga loyiq. Unda tadqiqot vazifalaridan biri sifatida o‘zbek va ingliz tillaridagi tez aytishlarning fonetik va fonologik xususiyatlari o‘rganilgan [2].

Urg‘u va ritm tez aytishning yashirin skeletidir. Ingliz tili nazariyada ko‘pincha kuchli urg‘uli bo‘g‘inlar oralig‘i muhim bo‘lgan tizim sifatida tasvirlanadi; shuning uchun “Peter Piper picked a peck...” kabi matnlarda urg‘uli bo‘g‘inlar portlovchi /p/ bilan birga kuchli zarb hosil qiladi[3].

Mazkur maqolada ingliz hamda o‘zbek tez aytsihlarining fonetik jihatdan o‘xshashlik va farqli jihatlari tahlil qilingan. Fonotaktik tuzilish ham chog‘ishtirma tahlilning muhim mezonidir. Ingliz tilida /tr/, /thr/, /fr/, /gr/, /kr/, /sl/, /sw/ kabi klasterlar tez aytishlarning asosiy qiyinchilik manbaidir. “Tie twine to three tree twigs” jumlasida /t/, /tw/, /θr/, /tr/

ketma-ketligi soʻzlovchini lablanish, interdental holat va alveolyar portlashlar orasida tez harakatlantiradi[4]. Oʻzbek tez aytishlarida esa soʻz boshidagi murakkab klasterlar inglizchadek faol emas; aksincha, qoʻshni soʻzlar chegarasida /q-k-ch/, /t-r-p/, /s-sh-m/ kabi ketma-ketliklar hosil boʻladi. Shuning uchun oʻzbek tez aytishining fonetik ogʻirligi koʻproq soʻzlararo chegarada, ingliz tez aytishining ogʻirligi esa soʻz ichidagi klaster va fonema almashuvida namoyon boʻladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oʻzbek tez aytishlari fonetik tabiatida orqa til undoshlarining mavqei nihoyatda kuchli. Korpusda /q/ markazli birliklar koʻp uchraydi: “Qoʻsh qoʻlqop, qoʻshovi ham boʻsh qoʻlqop”, “Qobil qozonda qovurdoq qovurdi, Qodir qagʻillagan qargʻaga qaradi”, “Qisqa qamish, qalin qamishdan qalinroq” kabi misollar shular jumlasidandir[5]. /q/ tovushi nafaqat takrorlanadi, balki /gʻ/, /k/, /x/, /ch/ bilan raqobatga kiradi. Oʻzbekcha tez aytishning oʻziga xosligi ham shunda: unda ogʻiz oldi sibilantlari bilan bir qatorda tomoq-orqa til rezonansi ham faol ishlaydi. Bu xususiyat ingliz materialida nisbatan kam; inglizda /k/ va /g/ bor, lekin oʻzbek /q/ va /gʻ/ kabi chuqur orqa tovushlar tizimiy markazga aylanmaydi.

Quyidagi jadval tanlangan tez aytishlarda fonetik markaz va murakkablik sababini umumlashtiradi. Jadvaldagi baholash laboratoriya ballari emas, korpus tahlili asosida berilgan sifat koʻrsatkichidir.

1-jadval

Til	Tez aytish namunasi	Fonetik markaz	Tahliliy izoh
Ingliz	Peter Piper picked a peck of pickled Peppers	/p/	Lab-lab portlovchi tovushning urgʻuli takrori; nafas va lab harakati zichlashadi.
Ingliz	She sells seashells on the seashore	/s/ - /ʃ/	Alveolyar va postalveolyar sirgʻaluvchilar almashuvi xato ehtimolini oshiradi.
Ingliz	Three free throws	/θ/ - /fr/ - /θr/	Interdental tovush va undosh klasterlar ketma-ketligi oʻzbek auditoriyasi uchun ham qiyin.
Ingliz	Red lorry, yellow lorry	/r/ - /l/	Sonorlar oppozitsiyasi qisqa matnda yuqori fonetik yuk hosil qiladi.
Oʻzbek	Oq choynakka koʻk qopqoq, koʻk choynakka oq qopqoq	/q/ - /k/ - /ch/	Orqa til, velar va affrikativ artikulyatsiya almashadi; rang va roʻzgʻor kodi fonetik vazifaga xizmat qiladi.
Oʻzbek	Qishda kishmish pishmasmish, pishsa kishmish qishmasmish	/q/ - /sh/ - /s/ - /m/	Sibilant va burun tovushlari takrori ritmni chigallashtiradi.
Oʻzbek	Bir tup tut, toʻrt tup turp	/t/ - /r/ - /p/	Juda qisqa matnda portlovchi va sonor tovushlar zich joylashgan.
Oʻzbek	Qoʻsh qoʻlqop, qoʻshovi ham boʻsh qoʻlqop	/q/ - /sh/ - /l/	Orqa til undoshi va sirgʻaluvchi tovush navbatlashuvi nutq surʼatini sekinlashtiradi.

Yuqoridagi jadvaldan koʻrinadiki, ingliz va oʻzbek tez aytishlari bir xil fonetik tamoyil – yaqin tovushlarni zich joylashtirish orqali murakkablik hosil qiladi. Ammo tovush tanlovi tildan tilga oʻtganida oʻzgaradi. Ingliz namunalari /θ/, /r-l/, /s-ʃ/ va undosh klasterlari atrofida keskinlashsa, oʻzbek namunalari /q-k/, /q-gʻ/, /sh-s/, /t-r/ hamda boʻgʻin-qofiya takrorlari bilan kuchayadi. Shu sababli bir tilda nisbatan oddiy tuyulgan tez aytish boshqa til vakili uchun juda murakkab boʻlishi mumkin. Masalan, oʻzbek soʻzlovchisi “*Three free throws*”dagi /θr/ ni, ingliz soʻzlovchisi esa “*qoʻsh qoʻlqop*”dagi chuqur /q/ni bir xil darajada tabiiy qabul qilmasligi ehtimoldan xoli emas.

Fonetik markaz bilan madaniy obraz oʻrtasidagi bogʻliqlik ham eʼtiborga molik. Inglizdagi “seashells” va “seashore” dengiz-qirgʻoq dunyosini eslatadi, ammo ularning asosiy fonetik vazifasi /s/ va /ʃ/ni toʻqnashtirishdir. Oʻzbekdagi “choynak”, “qopqoq”, “qoʻlqop”, “qovurdoq”, “kishmish”, “terak” kabi birliklar esa roʻzgʻor, taom, qishloq, meva va tabiat kodlarini uygʻotadi; ayni paytda ular /q/, /k/, /ch/, /sh/ kabi markaziy tovushlar uchun qulay fonetik maydon yaratadi. Demak, tez aytishlarda obraz bezak emas: u tovushni tashuvchi, takrorni asoslovchi va ijro vaziyatini jonlantiruvchi faol birlikdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, har qanday alliteratsiya tez aytish boʻla olmaydi. Sheʼriy matnda ham bosh tovush takrori uchraydi, reklama shiorida ham qofiya va ritm bor, maqolda ham tovush uygʻunligi seziladi. Tez aytishni alohida qiladigan narsa – tovush takrorining tez talaffuzda xato tugʻdirish ehtimoli bilan bogʻlanishidir. Shuning uchun “alliteratsiya bor”

degan kuzatuvni ilmiy natija deb qabul qilish yetarli emas. Fonetik tahlilda takrorlangan tovushning artikulyatsion murakkabligi, unga qo‘shni tovushlar, urg‘u pozitsiyasi, bo‘g‘in chegarasi, morfologik takror va so‘zlararo o‘tish ham hisobga olinishi kerak. Bu dissertatsiyada fonetik markaz tushunchasi shunday keng ma’noda qo‘llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nabiyeva D.A., Zokirova H.R. O‘zbek tili fonetikasi. – Andijon, 2016. – B. 5, 65.

2. Mamataliyeva N.X. O‘zbek va ingliz tillaridagi tez aytishlarning chog‘ishtirma tadqiqi: Filol.fan. d-ri (DSc). …diss. avtoref. – Buxoro, 2025. – B. 10.

3. Roach P. English Phonetics and Phonology: A Practical Course. 4th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – P. 73-87.

4. Ladefoged P., Johnson K. A Course in Phonetics. 7th ed. – Boston: Cengage Learning, 2014. – P. 1-20.

5. Pearson Languages. Tongue Twisters to Test Your English Skills [Elektron resurs]. – 2024. – Easy tongue twisters bo‘limi.